

VALENTAS CIBULSKAS

EVANGELIKŲ REFORMATŲ BAŽNYČIOS. Papilys ir Nemunėlio Radviliškis

PAPILIO EVANGELIKŲ REFORMATŲ BAŽNYČIA

Papilio evangelikų reformatų bažnyčios (Biržų r.) istorija komplikuota. 1541 m. Papilį paveldėjo kunigaikštis Mikalojus Radvila Rudasis. Tikėtina, kad apie 1548–1550 m. prie dvaro jis įsteigė Romos katalikų bažnyčią. Vėliau kunigaikštis perėjo į reformaciją, tad apie 1562 m. bažnyčia galėjo atitekti evangelikams reformatams. 1595 m. Papilio savininkas Kristupas Radvila Perkūnas miestelyje fundavo naują evangelikų reformatų bažnyčią ir paskyrė jai valdų bei aprūpino lėšomis. Ši šventovė minima 1606 ir 1610 m. Papilio dvaro inventoriuose. Medinė, karkasinės konstrukcijos bažnyčia stovėjusi prie stačiakampės turgavietės, buvusi aptverta tvora, su varpine. 1655–1661 m. kare su švedais ir Maskva bažnyčia sugriauta. Atstatyta pasibaigus karams. 1687 m. lapkričio 21 d. kunigaikštytė Liudvika Karolina Radvilaitė patvirtino savo protėvių fundacijas šiai bažnyčiai ir jas padidino. XVIII a. Romos katalikai norėjo atsiimti miestelio evangelikų reformatų bažnyčią, tačiau, nesant dokumentų, supainiojo miestelio ir dvaro (buvusią Romos katalikų) šventoves. Prasidėjo bylinėjimasis ir kovos tarp Papilio Romos katalikų ir evangelikų reformatų. 1766 m. gegužės 4, 18, 19 dienomis Papilio dvaro valdytojo, Ukmergės apskrities karužos Jono Koscialkovskio įsakymu dvaro tarnai suniokojo evangelikų reformatų bažnyčią: išvertė duris, apgriovė sienas, vidų. 1781 m. šventovė jau buvo nugriauta. 1782–1785 m. pastatyta nauja mūrinė bažnyčia. Tai liudija datos, įrašytos lentelėje virš pagrindinių durų. 1812–1814 m. vizitacijos aktuose rašoma, kad reikia taisyti šventovės stogą, dengtą lovelinėmis čerpėmis. Siūloma stogą perdengti skarda. Ar taip buvo padaryta, dokumentais patvirtinti nepavyko. 1944 m. hitlerininkų artilerija suniokojo bažnyčios stogą, apgriovė bokšto viršūnę. Tai liudija du klebonijoje saugomi nežinomų autorių piešiniai pieštuku. Apie tai 1957 m. rugsėjo 3 d. Papilio evangelikų reformatų parapijos klebonas rašė Lietuvos TSR statybos ir architektūros reikalų komitetui. 1947 m. bažnyčia apdengta lentelėmis, bet po dešimties metų stogas pradėjo leisti vandenį. 1959 m. šventovė apdengta cinkuota skarda. 1960 m. bažnyčia ištinkuota, išdažyta jos išorė ir vidus. Darbus atliko mokslinės gamybinės restauravimo dirbtuvės. Remontu rūpinosi Papilio evangelikų reformatų parapijos klebonas Mykolas Frankas.

Papilio evangelikų reformatų bažnyčia. Vytauto Didžpetrio nuotrauka. 2002

Papilio evangelikų reformatų bažnyčia mūryta iš plytų bei akmenų su kalkėmis, išorė ir vidus tinkuotas, dažytas baltai. Bažnyčia tradiciškai stovi vienu galu į rytus, kitu – į vakarus. Stačiakampės vienanavės šventovės vakariniame gale kyla aukštas kvadratinis bokštas, užbaigtas aštuoniakampe piramidine smaile. Lygias sienas skaido stačiakampiai keturių dalių langai, bažnyčios viduje įterpti į nišas suplotos arkos viršūne. 1795 m. bažnyčios inventoriuje nurodoma, kad bokšte yra dešimt langų be stiklo, su optiškai tapytomis langinėmis. Pastato meninis akcentas – pagrindinių durų portalas. Jį sudaro dvi dalys: durų angą su šiek tiek išlenktu viršumi juosia tiesios mentės, užbaigtos nesudėtingo profilio karnizu. Greta – lipdytinės grakštesnės mentės su suplotomis elipsėmis ir viduryje nutrauktu sandriku. Jame įmūryta lenta su bažnyčios statybos datomis. Portalas simetriškas, įkomponuotas bažnyčios centrinėje ašyje. Presbiterijos bei apsidės kampuose stiepiasi du liekni, aklini, kvadratiniai bokšteliai su grakščiais pleištiniais stogeliais ir kaltomis vėjarodėmis. Bažnyčios bokšte yra laikrodžiai. 1795 m. inventoriuje nurodoma, kad jie optiškai tapyti, su auksiniais skaičiais. Vidaus erdvė kompaktiška, puikiai apšviesta. Bažnyčios rytinės dalies šonuose įrengtos zakristijos, virš jų emporos su suplotomis arkomis. Vakariniėje pusėje įrengtas muzikinis choras. Jo korpusas remiasi į du apskritus, iki pat plokščių lubų kylančius stulpus. Choro turėklas skydinis, viršuje ir apačioje dekoruotas profiliuotais karnizais. Sienos lygios, baltintos, prie jų puikiai dera baltos grindų plytelės. Papilio evangelikų reformatų bažnyčioje akcentuojamas kompozicijos simetriškumas, aiškus ritmas. Šie ypatumai ir architektūrinių formų santūrumas, vidaus erdvės vientisumas, stačiakampiai langai, durų angos būdingos renesansiniams kulto pastatams. Suplotos arkos formos langų bei emporų angos atspindi manieristines tendencijas. XVI a.– XVIII a. pirmojoje pusėje Lietuvoje pastatyta nemažai renesanso stiliaus stačiakampių vienanavių bažnyčių. Daugelis jų jau rekonstruotos. Tai Videniškių Romos katalikų (1618 m., Molėtų r.), Kėdainių evangelikų liuteronų (XVII a. vid.), Deltuvos evangelikų reformatų (1629–1638 m., Antrojo pasaulinio karo metais sugriauta), Kelmės evangelikų reformatų (apie 1660–1670 m.) stačiakampės vienanavės šventovės su vienu bokštu priekyje. Tokias bažnyčias labiau mėgo statyti evangelikai reformatai ir evangelikai liuteronai. Abiejų konfesijų evangelikai jas statė ir vėliau. Tai Nemunėlio Radviliškio evangelikų reformatų (1854 m., Biržų r.), Biržų evangelikų reformatų (1874 m.) bažnyčios. Šio tipo šventovės skiriasi viena nuo kitos bokšto forma, apsidžių planais, detalėmis.

Papilio evangelikų reformatų bažnyčios interjere išsiskiria altorius ir sakykla. Altorius tradiciškai įrengtas presbiterijoje, centrinėje šventovės ašyje. 1795 m. kovo 4 d. Papilio evangelikų reformatų bažnyčios ir klebonijos inventoriuje altorius aprašytas panašiai, kaip atrodo ir dabar. Tik pertvara (aukštas turėklas) buvęs su drelėmis, neminimas stalo baldakimas. Triumfo arką primenančios altoriaus pertvaros nugarinės pusės viršuje yra datos: 1815, 1833, 1940, 1960. Pirmoji data, tikėtina, žymi altoriaus rekonstrukcijos, o kitos – restauravimo metus. Taigi altorius įrengtas apie 1785 m., pastačius bažnyčią, o rekonstruotas 1815 m., galbūt ir 1833 m. Tai liudija ir skirtingas altoriaus dalių stilius. Presbiteriją nuo bažnyčios vidaus erdvės skiria triumfo arka, simbolizuojanti vartus į švenčiausiąją dalį. Triumfo arka lentinė, trijų arkų, atremtų į suporintas neorderines kolonas ant aukštų postamentų. Vidurinė arka aukštesnė, platesnė. Visos arkos ne visai tikslios pusės apskritimo formos. Kolonos dažytos žaliai, su tekstūros imitacija. Tikėtina, norėta imituoti malachitą, iš kurio buvo kuriami klasicizmo, ampyro dailės dirbiniai Baroko stiliaus antablementas viršuje ir viduje išlenktas, dažytas gelsva ochra. Arkų centrinėje ašyje, viena virš kitos, nutapytos elipsės formos ir viena stačiakampė juoda lentelė su Šventraščio tekstais. Jos apjuostos bronzos spalvos rėmeliais su augalų lapų ornamentais. Antablemento vidurinės dalies viršuje, ovaliniame rėmelyje nutapyti ženklai: pasaga apačioje ir A raidė viršuje. Nuo šio motyvo į šonus driekiasi lauro lapų girlianda, kartojama ir po stačiakampe lentele su tekstu. Laurų šakelės tradiciškai simbolizuoja nemirtingumą, šlovę, apvalo žmogų fiziškai ir dvasiškai. Antablemento viršuje, centrinėje ašyje, nutapyta karaliaus karūna – dangaus valdžios, amžinojo gyvenimo simbolis. Triumfo arkos apačioje, kampuose, vaizduojamos vazos su gėlėmis, o virš vidurinių kolonų – ažuolai. Tapyta paprastai, primityviai. Tai pasimokiusio vietos dailininko darbas. Nors 1795 m. inventoriuje triumfo arka siejama su altoriumi, tačiau ji yra atskiras bažnyčios interjero objektas.

Altorius įrengtas už triumfo arkos, jos centrinėje ašyje. Altorių puošia baldakimas. Altoriai su baldakimu dažnesni sinagogose (bima). Papilio evangelikų reformatų bažnyčios altorius stovi ant lentinės, stačiakampės, vienos pakopos pakyls. Staliukas taip pat stačiakampis, spintelės pavidalo, medinis, rėminės skydinės konstrukcijos. Jo sienelių apačia puošta drožinėtu šešiakampių ornamentų frizais. Staliuko kojelės taip pat dekoruotos šešiakampiais ir horizontaliais įrėžtais brūkšniais. Pagrindinės sienelės vidurys dekoruotas ažūrinių augalų ornamentais. Staliuko kompozicija uždara, griežtos simetrijos. Altoriaus baldakimas stačiakampis, su keturiomis ne orderinėmis kolonėlėmis ant aukštų postamentų. Antablementas paprastas, dekoruotas arkadiniu ir pusės apskritimo drožiniais. Virš karnizo, centrinėje ašyje, įkomponuotas stačiakampis atikas su tekstu, obeliskais šonuose ir vaza bei laurų girliandomis viršuje. Baldakimas užbaigtas pusapskričiu kampuotu kupolu. Jo viršuje išdrožtas rutulys su kryžiumi – pasaulio valdovo simbolis. Altoriaus kompozicija vientisa, ritmiška, nestilistinė.

Sakykla įrengta tradiciškai kairėje bažnyčios pusėje, prie zakristijos sienos. Ji irgi minima 1795 m. kovo 4 d. inventoriuje. Tada sakykla dar buvo be baldakimo, tik su sienoje paruoštais jam geležiniais strypais. Sakykla iš alksnio medžio, dažyta baltai. Ji taurės formos, apskrita, su drelėmis įeiti iš zakristijos. Sakyklos atraminis stulpelis masyvus, sudėtingo profilio, kontrastingų formų. Jo postamentas žemas, apskritas. Aukščiau yra pusrutulis, į kurį remiasi rutulys su įsmaktu cilindru, du diskeliai, platesnis, suapvalinta apačia apskritimas, dekoruotas aplikuotais dantukų su skylutėmis ornamentais. Tokie ornamentai būdingi lietuvių liaudies pastatų puošybai. Šis dekoras akcentuoja atraminės dalies užbaigimą. Tribūnos apačia pūsta, o viršus siauresnis, puoštas šią dalį užbaigiančiu nesudėtingai profiliuotu, į viršų platančiu karnizu. Sienelės dekoruotos rokailės formos plokščiais, abstrakčiais aplikuotais drožiniais. Jie komponuojami frizo principu viršutinėje sienelių dalyje, dar labiau pabrėždami tribūnos apatinės dalies pūstumą. Baldakimo rėmas puoštas drožtų stilizuotų lapų frizu apačioje ir liaudiškais dantukų su skylutėmis ornamentais viršuje. Aukščiau S formos išlenktos voliutos su akanto lapų drožiniais remia drožtą karališkąjį simbolį. Baldakimas išraiškingu ažūru, siluetu (tik atvirkštiniu būdu) kartoja sakyklos tribūnos kontūrus. Tokios formos baldakimai dažni Lietuvos bažnyčių baroko stiliaus sakyklose. Papilio evangelikų reformatų bažnyčios sakykla pūstomis, kontrastingomis formomis, dekoru irgi atspindi baroko stilių. Atraminės sakyklos, paplitusios Lietuvos bažnyčiose, yra įvairių formų (Alsėdžių bažnyčios sakykla; Plungės r., XVIII a. antroji pusė).

Papilio evangelikų reformatų bažnyčios dešinėje pusėje, sienoje įmūryta juodo granito lenta su užrašu: „Kuniguj Aleksandruj Mazulski / Senioruj Lietuviszku surinkimu / gim 1790 M mir 1866 August 28 d / Synodas ir Popiela surinkimas / ant paminkla tu tabliczu pastata“. Memorialinė lenta įdomi istoriniu, kalbiniu aspektu, šriftu. 1969 m. buvo numatyta įrengti dar vieną paminklinę lentą su užrašu: „Papilio parapijos klebonui / kunigui / Mykolui Frankui / 1914–1968 / Šios bažnyčios remontavimo iniciatoriui. / 1969m.“, tačiau tokios lentos bažnyčioje neteko matyti.

Papilio evangelikų reformatų bažnyčios bokšte kabo du beveik vienodo dydžio žalvariniai varpai. Didžiojo varpo apačioje didžiosiomis raidėmis užrašyta: „Geg. V. Boecheiner Verein Bocchum 1931 / Papilio evang.- reform. Bažnyčios“. Kito varpo užrašas toks pat, tik dar nurodyta: „2438 nr.“ Varpai tradicinės formos, be ornamentų. Kunigo M. Franko nuomone, varpai lieti Latvijoje. 1795 m. bažnyčios inventoriuje aprašomi buvę du senesni varpai. Didžiajame buvę užrašyta: „Gloria in Excelsiae Deo. Anno 1641“. Kitas varpas be užrašo.

Papilio evangelikų reformatų bažnyčios vargonai, aprašyti 1795 m. inventoriuje, neiškilo. Jie sunaikinti 1944 m. apšaudant šventovę. Vargonai buvę muzikiniame chore, didelėje lentinėje dėžėje su trimis bokšteliais, puošti gražiais drožiniais. Vargonai aštuonių registų, vamzdeliai alaviniai ir mediniai.

Papilio evangelikų reformatų bažnyčios architektūrinė struktūra, formos yra renesanso stiliaus. Lietuvoje nemažai halinių bažnyčių su vienu bokštu priekyje. Bažnyčios interjere išsiskiria unikali triumfo arka, altorius su baldakimu, įspūdinga taurės formos barokinė sakykla. Verti dėmesio varpų lietuviški užrašai. Ši šventovė žymi XVIII a. pabaigos – XIX a. Lietuvos dailės ir architektūros raidą.

NEMUNĖLIO RADVILIŠKIO EVANGELIKŲ REFORMATŲ BAŽNYČIA

Nemunėlio Radviliškio evangelikų reformatų bažnyčia (Biržų r.) tyrinėta fragmentiškai. Suprantama, dingęs jos archyvas. Iš tikrųjų ir man nepavyko rasti daugiau medžiagos apie šią šventovę, todėl duomenys yra labai pragmatiški, tenka remtis natūros tyrimais. Šiame straipsnyje aptariamos bažnyčios architektūrinės formos ir taikomosios dailės dirbiniai.

Pirmąją Nemunėlio Radviliškio evangelikų reformatų bažnyčią 1590 m. fundavo kunigaikštis Kristupas Radvila Perkūnas (nors ši šventovė galėjo būti pastatyta ir anksčiau). 1789 m. bažnyčia sudegė. Visesose parapijose buvo renkami pinigai jai atstatyti. Buvo atstatyta medinė bažnytėlė. 1816 m. birželio 10 d. bažnyčios daiktų sąrašė minimas altorius, kurį puošė kriptolinis sietynas, dovanotas parapijiečio Andrzejo Dyliewiczaus. Aplink chorą kabėjo aštuoni skardiniai šviestuvai. 1815 m. parapijiečių lėšomis įrengti nauji vargonai. Krikštykla buvusi gero alavo, pailga. Bažnyčia turėjo nemažai prabangių altoriaus užtiesalų, taurių, servetėlių.

Dabartinės Nemunėlio Radviliškio evangelikų reformatų bažnyčios pastatymo data dažnai nurodoma klaidinga – 1877 metai. Tiksliai data nurodyta marmurinėje lentoje ant vidinės dešinės bažnyčios sienos: „Ganytojui Surinkimo/Kunigui Simonui/Martinui Cumftui/+1895. Kurio rupeszczu pastatyta est szitta bazniczia/1887–1890./ant atminties/synodas ir parapioniai“. Šventovės statybos pradžia žymi ir data „1887“ šventovės pagrindiniame fasade. Antra, 1884 m. buvo parengtas šios bažnyčios architekto Mackesejevskio (?) projektas. Jis buvo koreguojamas ir 1888 m. parengtas dar vienas variantas⁷. Lyginant šiuos projektus su dabartine bažnyčia, matyti, kad vėliau buvo pristatytos dvi zakristijos presbiterijos šonuose, pasikeitusi bokšto forma. Liudininkų nuomone, bokštas buvęs kitoks. Jis apgriautas per Antrąjį pasaulinį karą. Tuo metu dingo vargonai, varpas. Dabartinė Nemunėlio Radviliškio evangelikų

reformatų bažnyčia eklektinė, raudonų plytų, stačiakampė, halinė su keturkampe apside, atskirta pusapskrite triumfo arka ir stačiakampiu, neišsikišusiu bokštu priekyje. Apsidos šonuose įrengtos dvi zakristijos. Pastatas masyvus, rūstus. Puošnesnis pagrindinis šventovės fasadas. Jo vidurinė dalis iškišta, su trikampių frontonu, apskritu langu – rozete. Virš jo yra data: 1887. Žemiau įrengtos dvivėrės durys su pusės apskritimo arkos portalu, viršuje dekoruotu pusapskričiu plytų apvadu. Tokie yra ir langų papuošimai, sukuriantys raiškų ritmą, vientisumo įspūdį. Langai stačiakampiai, su pusapskrite arka. Fasada suskaidyti į tris tarpsnius profiliuotais karnizais su pusapskrite arkada, dantikulais. Toks dekoras pagyvina sienų plokštumas, pabrėžia pastato horizontalumą. Apatiniame tarpsnyje stovi kryželiai – kančios simbolis. Šoniniuose fasaduose sumūryti kontraforsai su akmenų tarpais. Jie sutvirtina sienas ir kuria vertikalų ritmą. Bokštas dviejų aukštų, stačiakampis su aštuonkampe viršūne ir smaile, užbaigta kryžiumi. Karnizai dekoruoti triglifus primenančiais motyvais, pusapskrite stilizuota arkada kaip ir sienos. Kuriamas griežtas vertikalų ir horizontalų detalių ritmas. Bažnyčios vidaus erdvė vientisa, rami. Ją pagyvina įlenktos pusės elipsės formos lubos, kurias skaido lankai. Tarp jų prie langų sumūryti grindis siekiantys lopšiniai skliautai. Jie kuria judrų šešėlių žaismą. Skliautus puošia apskritos angos su apvadu. Kitas svarbus interjero meninis akcentas – vargonų choras. Jis triumfo arkos formos su trimis pusapskritėmis arkomis, kurių vidurinė platesnė. Ji akcentuoja bažnyčios antrinę ašį. Arkų tarpai dekoruoti mentimis, kurios kerta du profiliuotus karnizus. Tarpus tarp jų puošia reljefiniai rombai. Šoninių arkų gilumoje ryškėja aklinos nišos pusapskrite arka. Priemyje į abi puses yra laiptai į bokštą ir vargonų chorą bei dvi aklinos nišos pusapskrite arka. Už vargonų choro, viršuje, kartojamos trys pusapskritės arkos ir langas. Vizualiai kuriama erdvės perspektyva, ritmiškumas. Pagrindinės bažnyčios durys stačiakampės, pusapskrite viršūne. Jų skydeliai dekoruoti aplikuotais, stilizuotais klosčių ornamentais, aukščiau – dviem aplikuotais pusės disko saulės su spinduliais motyvais. Durų dekoras savitas.

Svarbus meninis ir dvasinis interjero akcentas yra sakykla. Ji pastatyta kairėje pusėje, prie sienos, tarp dviejų langų. Sakyklos atrama kvadratinė, masyvi, mūrinė uždaros formos, su nesudėtingu pėdos ir karnizo profiliavimu. Sakyklos tribūna medinė, aštuonkampė, rėminės skydinės konstrukcijos. Įsprūdų stačiakampės su pusapskrite arka, kraštai profiliuoti. Jos uždaramą akcentuoja viršutinis ir apatinis paprasto profilio karnizai. Šone esančių laiptų turėklas medinis, iš ritmiškai išdėstytų tekintų, grakščių ir pūstų baliustrų. Turėklas jungiamas su presbiterijos tvorele, puošta tokiomis pat baliustromis. Sakykla be nugarėlės, baldakimo, evangelistų atvaizdų arba jų simbolių. Tai būdinga Šiaurės Lietuvos šios konfesijos bažnyčių sakykloms. Sakyklos kontrastingos formos sukuria emocinę įtampą. Altorius paprastas, staliaus darbo, skrynios formos. Pastatytas presbiterijoje, centrinėje bažnyčios ašyje, ant medinės pakyls.

Nemunėlio Radviliškio evangelikų reformatų bažnyčia planu, bokšteliu priekyje panaši į Alkiškių (Akmenės r.) evangelikų liuteronų šventovę (1861 m.), Aleksandrijos bažnyčia (1864 m., Skuodo r.). Ji – XIX a. antroje pusėje Lietuvoje plitusios eklektikos statinys, kuriame susipina kelių stilių formos, tačiau vyrauja romaninės detalės.

ŠALTINIAI, LITERATŪRA

1. *Akiras- Biržys P.*, Lietuvos miestai ir miesteliai, Kaunas, 1932, t. 2, p. 149, 150, 576.
2. *Kirklys B.*, Mūsų Lietuva, V., 1991, t. 2, p. 737–738.
3. *Laužikas R.*, Lietuvos XV–XVI a. medinių bažnyčių architektūros bruožai. – Lietuvos kultūra, 2001, Nr. 2, p. 37.
4. Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 93- 1094, l. 1– 2; f. 93-1095, l. 3–5; f. 93-1096, l. 9– 11; f. 93- 30, l. 2, 4, 5, 8, 9, 15, 18, 20, 29, 41; f. 93–929, l. 1; f. 93–933, l. 1.
5. Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro archyvas, f. 3, ap. 1, b. 202, l. 1, 3, 4, 7, 9, 10, 11, 19, 20, 23, 25, 26, 27, 29; b. 3811; 3812; 3813; 3814; 3816; 3817; 3818; 2598.
6. Lietuvos architektūros istorija, V., 1994, t. 2, p. 431.
7. *Lukšaitė I.*, Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečiasis dešimtmetis– XVII a. pirmasis dešimtmetis, V., 1999, p. 586–587, 593, 464.
8. *Lukšaitė I.*, Papilio ir jo mokyklos XVI–XVIII a. istorijos metmenys. – Papilio mokyklai – 400 metų, Biržai, 2002, p. 53–59.
9. *Misius K.*, Iš Papilio dvaro ir miestelio praeities iki 1945 metų. – Papilio mokyklai – 400 metų, Biržai, 2002, p. 9–12, 17.
10. „Žiemgalos“ draugijos ir redakcijos ekspedicija į Šiaurės Lietuvą, Papilys, 2002 08 22.
11. *Lukšaitė I.* Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje. XVI a. trečiasis dešimtmetis – XVII a. pirmasis dešimtmetis, V., 1999, p. 440, 593; *Kviklys B.* Mūsų Lietuva, V., 1991, t. 2, p. 739.
12. *Kviklys B.* Mūsų Lietuva, t. 2, 740.
13. „Žiemgalos“ draugijos ir redakcijos ekspedicija į Šiaurės Lietuvą. Nemunėlio Radviliškis, 2002 08 22.
14. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 40–890, l. 2–31.

Vilniaus dailės akademija
Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius

Gauta 2004 03 15
Atiduota spausdinti 2005 05 24